

**INTRO**

# **FORM**

**JOHAN FRID**



**FORMGIVNING · DESIGN · HANTVERK**

# INTRO FORM



**FORMGIVNING · DESIGN · HANTVERK**  
**JOHAN FRID · DIDACTA FÖRLAG**

# INLEDNING

Denna bok spänner över ett stort område, över allt det som är skapat och formgivet av människor, hur det gjorts och varför det gjorts.

Vad som är viktigast finns det flera uppfattningar om. Det finns mängder av olika åsikter och förhållningssätt gällande formgivning. Det finns många traditioner och synsätt, vissa t.o.m. motstridiga.

Bokens genomgående pedagogiska syn är att ju mer man kan och förstår om äldre hantverk och nutida slöjd desto tydligare ser man kopplingen mellan dessa hantverkstekniker och mer komplicerade industriella tillverkningsprocesser. Denna insikt ger i sin tur större förståelse för hur ens omvärld är uppbyggd och man kan då själv vara med och skapa den. Formgivning handlar givetvis inte bara om teknik, utan lika mycket om estetik. I denna bok vilar formgivning på tre ben, *skulpturala kvaliteter* (färg, form och rumskänsla), *formen* (uttrycket och stilen) och *funktionen* (material och funktion). Dessa tre delar hänger ofta intimt samman.

## *Form, färg och rumskänsla*

Vilken form av skapande man än arbetar med är det viktigt att man övar upp sina kunskaper om hur man gestaltar något. För att formge något måste man lära sig om färger och hur de uppträder och samverkar, man måste öva upp sin känsla för form och hur formen kan verka i rummet. Man måste inse vilka möjligheter man har för skapandet och vilka uttryck man kan använda sig av.

Denna bok varvar praktiska hantverksövningar med teoretiska och estetiska fördjupningar.

Du lär dig teckna, skissa, använda färg, mönster, skulpturer, modeller och andra tredimensionella former i rummet. Du lär dig hur det görs och varför.



*Form: Hur ser egentligen en form ut? Formen har en utsträckning i tre led: Upp/ner, i sidled och ut och in i rummet. En form består av sammanslagna konkava och konvexa ytor. Formkänsla är att förstå hur dessa utsträckningar samverkar.*



*Rumskänsla: Rumskänsla handlar inte bara om att uppfatta tak, väggar och golv, utan även rumskänslan på en plats och i en miljö.*

## *Skillnaden mellan design och formgivning*

Design är egentligen det engelska ordet för formgivning, d.v.s. gestaltning av både hantverks och industriellt framställda produkter. Ordet design har nu försvenskats och vi använder det i flera sammanhang t.ex. grafisk design, webbdesign, industridesign. Det är vanligt att vi även kallar någon som arbetar med mode eller inredning för designer (mode- eller inredningsdesigner). Det är dessutom vanligt att vi i dagligt tal säger att en sak är ”designad”, när vi vill påvisa att den på något sätt är extraordinär. Men egentligen är ”designad” eller att ”designa” inte helt korrekt, det borde heta formgiven och att formge.

Det råder dock fortfarande en viss förvirring på skillnaden mellan orden design och formgivning. Ibland kan man använda båda orden om en och samma företeelse. Några viktiga skillnader kan man se, främst när det gäller antal tillverkade föremål och till hur stor del funktionen samverkar med utformningen av produkten.

Industridesigner arbetar ofta med storskaliga projekt med flera aktörer, hela utvecklingsteam, t.ex. konstruktörer, ingenjörer, uppfinnare, ergonomer, marknadsanalytiker och marknadsförare. Industridesignern är med och arbetar fram industriellt tillverkade massproducerade föremål. Design är inte bara formen på produkten utan inberäknar också hur produkter, funktioner och system fungerar.

Det måste dock nämnas att medan ordet design är något som kom till Sverige under 1900-talet, har människans behov av estetiska uttryck funnits i tiotusentals år. Under hela mänsklighetens utveckling har det funnits behov av att gå utanför de praktiska och funktionella formerna. Man har i alla tider smyckat, dekorerat, använt sig av symboler, bildberättelser, olika formtraditioner m.m. Former som har sitt ursprung i estetiska behov snarare än i praktiska.

Men, begreppen är förvirrande, det går inte att särskilja dem helt. Både inom design och formgivning hänger formens praktiska och estetiska sida intimt samman. Det är inte så enkelt att formgivning är mer småskaligt, konstnärligt och estetiskt medan design är mer storskaligt, tekniskt och funktionellt. Förhållandena kommer att klarna medan du arbetar med boken.



*Bra design eller formgivning? Det är inte alltid det är en professionell formgivare som utvecklat föremålen. Mängder av föremål har utvecklats under årens lopp utan att man vet vem som är upphovsman/kvinna.*

## Det sköna och vackra – begreppet estetik

Formgivning är på inget sätt ett nytt fenomen, än mindre en modenyck, utan något som följt människan under hela hennes utveckling. Det är heller inget luxuöst, något som läggs till efter att alla andra behov är tillgodosedda, utan det är något som alltid följer människan, rik som fattig, gammal som ung.

En allmän uppfattning om estetik är att det är läran om det sköna eller vackra, men det sköna är något ganska komplicerat. Vad som anses vackert, är oftast en fråga om var persons smak eller en tradition.

Antikens smakuppfattning var objektiv, det sköna var något som berörde alla lika och var oberoende av individernas personlighet. De fann harmoni i former som bygger på ett matematiskt förhållande, det *gyllene snittet*. Även nutidens människa uppskattar i de flesta fall det harmoniska. Det är kanske än mer tydligt inom musiken där våra tonarter bygger på harmoniska förhållanden mellan tonernas frekvenser. En ton som inte hör hemma i tonarten uppfattas som ”falsk” och disharmonisk.

De estetiska upplevelserna får vi genom våra sinnen, d.v.s. genom syn, hörsel, känsel, smak och lukt. Estetiska upplevelser får vi inte enbart från det vi traditionellt tycker är vackert, utan även från andra upplevelser såsom kusligheter, skräck och tragik. Många menar att en estetisk upplevelse är något utöver det vanliga, något som tilltalar, kittlar och utmanar våra känslor, tankar och föreställningar.

Det finns forskning på vilka faktorer som påverkar skönhetsupplevelsen. Estetik är ett ämne på högskolan och universitetet där det sker forskning kring estetiska problem inom bl.a. filosofin och kring de konstnärliga uttrycken inom formgivning, bildkonst, teater, musik, film, litteratur m.m. Forskarna menar att det finns biologiska, psykologiska och sociologiska faktorer som påverkar skönhetsupplevelsen, d.v.s. vad vi tycker är vackert är beroende av flera inre och yttre faktorer.

Konstverket eller föremålets eventuella skönhet och betydelse uppstår i mötet med betraktaren. Hur detta uppfattas är beroende på betraktarens förutsättningar, av vem hon är.

Det som man tycker är vackert kan ibland kallas för ens smak. Uppväxt, socialgrupp, ekonomiska förutsättningar m.m. är faktorer som kan vara avgörande för vem man är och ens smak. Ens smak har formats i det samhälle man växt upp i och lever i, av den kultur (musik, tv, böcker, konst m.m.) man konsumerat.

Estetik är också vara viktigt för hur vi formar vår identitet. Vi klär oss och inreder våra hem efter hur vi är eller vill vara, ibland för att tillhöra en grupp eller för att särskilja oss från en annan.

Det finns alltså inte en rätt smak, det sköna är inte en enda sanning (som under antiken), utan något som är upp till var och en. Det är alltid du som bestämmer vad som är snyggt eller vackert.



*Graffiti. Skön konst eller förskräckligt fult?  
Finns det bra och dålig graffiti?*

## Det konstnärliga och funktionella uttrycket

Ingenjören kan, med sin kunskap om material och hållfasthetslära, bedöma och beräkna om en betongbro är möjlig att bygga. Ingenjören kan bedöma om en stol kommer att hålla eller om den kommer att knäckas eller gå sönder av kort tids upprepan användning. Hon kan göra konstruktionsberäkningar utifrån materialens olika egenskaper.

Vissa formgivare har stora kunskaper om konstruktion och hållbarhet, andra inte. Många formgivare har dock dessa kunskaper mer eller mindre intuitivt. De har konstruerat så många produkter att de vet vad som fungerar och vad som är omöjliga konstruktioner. De har experimenterat sig fram och känner vad som bär och vad som brister.

Arkitekten, industridesignern och möbelformgivaren kan naturligtvis inte ta lätt på konstruktionsproblem. Konstruktionen är själva ramen och förutsättningar för vad som är möjligt att göra.

Det har funnits två ytterligheter, två skilda formgivningstraditioner, den ena fokuserar på funktionella lösningar och den andra på konstnärliga uttryck.

## Form som följer funktionen

I Sverige har vi en lång tradition av att formen ska följa och berätta om funktionen. Arkitekter, industridesigners och möbelformgivare var förr ofta tekniker/ingenjörer utan djupare konstnärlig utbildning. Det har helt enkelt förr lagts större vikt vid funktionen än formen och uttrycket.

I andra länder har man gjort på annat sätt; arkitekt- och designutbildningar har legat under de konstnärliga fakulteterna, dvs man har värderat formen högre än vad vi gjort. Design/formgivning i olika länder har därför olika traditioner att vila på.

I Sverige har man på senare tid sett en motvikt mot den funktionellt orienterade formgivningen, man menar nu att det finns andra viktiga faktorer, t.ex. stilar, identitet och språk.

## Estetik – ett konkurrensmedel

Föremålets utseende har vid sidan om andra kvaliteter blivit ett allt viktigare konkurrensmedel. En bil är exempelvis inte bara ett föremål för att förflytta sig med på ett så miljömedvetet, säkert och enkelt sätt som möjligt. Bilen är även ett medel för att vi ska förverkliga oss själva, det är en symbol som berättar om oss själva och vilken vi vill vara. Bilens form uttrycker våra önskningar och drömmar om oss själva, t.ex. om mer frihet, rörlighet och muskler.

Den funktionella kvaliteten hör därför ofta ihop med den estetiska. Det är inte bara för miljöns skull vi köper en miljöbil, det kan också vara för att visa oss miljömedvetna.



*Leonardo da Vinci förkroppsligar renässansens ideal om den allvetande. Han arbetade både med måleri, skulptur och uppfinningar. Han förenade konst, form och teknik.*

## Utbildningar i Sverige

Gymnasieskolan har flera olika kurser i formgivning och design. Vissa högskolor delar in de olika utbildningarna i mindre fakulteter t.ex. Keramik och Glas, Metall, Möbler och inredning, Industridesign, Smycke och ädelmetall, Arkitektur, Textil och mode, Grafisk form, Fri konst. I andra sammanhang kan man ha en mer allmän inriktning och endast skilja mellan Form och Design, Grafisk form och Mode. Form och design innehåller då flera discipliner. Arkitektur- och industridesignutbildningar finns både hos konst och tekniska högskolorna.

# YRKESROLLERNA OCH PRODUKTERNA

## Vem är formgivare?

Design och formgivning är som redan nämnts svårdefinierade begrepp. Deras exakta betydelser och det vi innefattar i vårt dagliga tal utvecklas och förändras. Begreppen och yrkesgrupperna vilar på flera traditioner.

Man skulle kunna ställa frågan tvärt om. Finns det några föremål som inte är designade eller formgivna? Skulle formen på ett föremål kunna var helt omedveten?

Nja, ett skapat föremål har trots allt en form, någon eller några måste ha bestämt formen. Detta innefattar alla föremål tillverkade av människan, ja kanske inte bara människan eftersom naturen och evolutionen skapat en rad smarta former och lösningar på olika processer.

Historiskt menar därför en del att formgivningshistorien startade när människan började tillverka redskap och verktyg, andra menar att formgivningshistorien började som en reaktion mot den tidiga industrialismen (sekelskiftet 1700-1800-talet) och med den farhågor om att hantverket skulle försvinna. Designhistorien börjar när konstnärer och formgivare anpassar sig och utnyttjar industrin (början på 1900-talet) för att producera snabbare och billigare och kanske mer avancerade produkter än vad som förut var möjligt för hand.

Formgivare är alltså den eller de som arbetar med produkternas utformning. Design har en något vidare betydelse, en funktionell och problemlösande betydelse. För att reda ytterligare ordning i dessa begrepp sorterar vi in konstnärer, konsthantverkare, formgivare och designers i några få yrkesgrupper för att se vad de arbetar med:

Grafisk design för platta och/eller rörliga bilder till TV, webb, tidningar, förpackningar m.m. berör vi inte i denna bok.

Den som arbetar med stora projekt av typen byggnader, hela stadsplaneringar, vägbyggen, tunnlar, broar m.m. brukar inte kallas designer eller formgivare utan arkitekt. Det finns olika typer av arkitekter som specialiserat sig på olika typer av arkitektur t.ex. statsmiljöer eller villor.

Den som ritat och formger kläder brukar kallas modedesigner. Givetvis finns det olika typer av modedesigners för t.ex. sportmode eller haute couture.

Möbelformgivare formger möbler i mindre upplaga eller för att tillverkas industriellt. Dock hör man ibland ordet möbeldesign, t.ex. som kurs på högskolan "Inredning och möbeldesign".

Den som kombinerar möbler och annan typ av inredning till hem eller offentliga lokaler t.ex. barer eller hotell brukar kallas för inredningsdesigner (inredare). Ibland använder man ordet inredningsarkitekt.

Ofta kan en inredare enklare hantverk som att klä om möbler, måla, tapetsera och enklare snickeriarbeten. Framförallt kan de kommunicera med de berörda parterna i ett projekt såsom t.ex. formgivare, snickare och målare för att få de uttryck och produkter som önskas.

Industridesigner kallas den designer som formger produkter för industriell tillverkning. Möbler och kläder produceras också industriellt, men brukar ändå inte räknas hit. Industridesignern formger allt mellan delar till stora lastfartyg och små komponenter i t.ex. mobiltelefoner. Industridesigners arbetar ofta i grupp där var och en av yrkena arbetar med sin del i processen och produkten. Till en båt kan några arbeta med motorns konstruktion, någon annan med den yttre båtformen, någon med toalett och köksfunktioner medan en eller flera inredningsarkitekter, textildesigner och möbeldesigner arbetar med inredningen. Samarbeten är viktiga för att allt ska fungera.

*Egentligen påminner alla arbeten med former om varandra. En sko tecknad underifrån känns monumental, nästan som en byggnad.*

## *Konsthantverkare*

Vid sidan av formgivare (för massproduktion) finns det konsthantverkare som arbetar i mindre upplagor mer eller mindre för hand. Konsthantverkare har i större utsträckning specialiserat sig på ett material (och ibland en teknik) t.ex. keramik, garn, trä, glas, metall m.m. Dessa föremål kan på grund av handkraft och små upplagor uppfattas mer exklusivt, men även mer personliga och som det senare visat sig, mer ekologiskt.

Idag har det skett stor utveckling inom konsthantverket. Många konsthantverkare arbetar inte längre lika traditionsenligt som förr, utan mer likt bildkonstnärer. De använder inte heller begreppet konsthantverk i lika stor utsträckning, utan väljer andra beskrivningar t.ex. ”samtida slöjd”.

## *Konst i offentliga miljöer*

Bildkonstnärer, särskilt skulptörer, har ofta moment i sitt arbete som påminner om formgivning. Särskilt vid arbete med offentliga utsmyckningar, som ska placeras på befintliga platser och i offentliga miljöer.

Konst och formgivning har i olika tider haft olika förhållande till varandra. Ibland har konstnärer arbetat i de traditionella formgivningsdisciplinerna t.ex. keramik och glas, och tvärtom. Det var inte heller ovanligt att formgivare därför kallade sig konstnärer (och tvärt om). I andra tider har konst och formgivning helt skiljts åt.

## *Samarbeten*

Det är idag svårt att diskutera möbel- och inredningsarkitektur utan att komma in på arkitektur, mode och industridesign. Historiskt har också flera möbeldesigner även varit arkitekter.

Steget från inredningsdesign och rumsplanering till arkitektur är inte långt och de måste flera gånger diskuteras samtidigt och arbeta sida vid sida i olika projekt.

Dagens hem skiljer sig på flera sätt mot ett hem från 100 år sedan. Våra hem är utrustade med en rad produkter som är formgivna av industridesigners snarare än möbel- och inredningsdesigners t.ex. hushållsmaskiner som brödrost och kaffekokare, köksinventarier som knivar och bestick, dator, musikanläggning, tv-paket m.m. Men även småsaker som vi kanske inte först tänker på; såsom tandborstar, leksaker, rakhyvlar, paraplyn m.m.

Dessa är ju en del av vår heminredning och då vi vill att de nya rostfria eller färgglada diskmaskinerna, kyl/frysar, brödrostar, vattenkokare och vår nya glasförsedda spis ska fungera med köksluckor, tapeter, mattor, köksstolar m.m. krävs det ett fungerande samarbete.





# FORMGIVNING FÖR ALLA

## *Alla gör det*

DIY (do it yourself) är en trend som som växt sig stark inte minst genom massor av snickeri- och inredningsprogram på tv, samt ett stort uppsving för mängder av hobbyböcker och månadsmagasin (t.ex. inredningsmagasin). Enklare formgivning ibland med färdiga ritningar, kan många människor göra, och man blir allt bättre med tiden.

Formgivning och estetik är något som många sysslar med mer eller mindre omedvetet. Några nöjer sig med att omsorgsfullt välja sina kläder och sitt smink, medan andra satsar massor av tid, pengar och engagemang på att förbättra och försköna sin vardagsmiljö. Mäniskor renoverar och inreder hemmet, förskönar sin trädgård, syr, tovar, stickar, bygger modelljärnvägar eller egna motorcyklar, d.v.s. förhåller sig till formers utseende och funktion i vardagen.



*Egen fiskedragstillverkning. Inte bara ett estetiskt arbete med massor av lockande färger utan också ett funktionellt arbete i att få dragets form att ge en lockande, fiskliknande rörelse i vattnet.*



*Bygge pågår! Att bygga om bilar är ett stort intresse hos många. Här sänker man karossen för att få ett sportigare utseende.*

# NATURENS OCH EVOLUTIONENS EGEN DESIGN

Djuren och växterna har utvecklats och formats under miljontals år. Arterna har anpassat sig till att fungera så bra som möjligt under rådande omständigheter, utifrån den miljö de vistas i. Exempelvis så har fåglar utvecklat sina näbbar beroende på vad näbbarna ska utföra. Hackspettens näbb måste vara tålig, nötskrikans kunna knäcka nötter och många vadarfåglar har extra lång näbb för att nå ner i bottendyn.

Även växter har formats till att ha olika funktioner, t.ex. kan lönnens frön sväva i väg ut från trädet likt små propellrar, vilket ger en bättre spridning av arten. På liknande sätt fungerar maskrosens lätta fallskärmsliknande frön.

Hos djur och växter har dessutom färger och mönster utvecklats, dels för kamuflage, men också för att locka till parning eller för att avskräcka rivaler. Färggranna fjäderdräkter finns hos en rad fåglar, inte minst den ståtliga påfågeln. Blommors färgvarianter kan ha en liknande effekt för att t.ex. locka insekter att sprida deras frön.

## *Naturen som inspiration*

Naturen har alltså utvecklat funktion och en färg- och formprakt för olika ändamål. Människan har troligen i alla tider sett dessa funktionella samband (och färg och formuttryck). Människan har sett hur vissa växter kunde samla och bibehålla vatten. Då är nog inte steget så långt till att forma något liknade själv av stora blad. Kanske har ett spindelnät en gång i tiden gett inspiration till de första fisknäten?



*Lönnfröets propellerliknandeform gör att fröet seglar iväg långt från trädet och därefter genom ge större spridning.*



*Kan ett spindelnät inspirerat till de första fisknäten?*

Många uppfinnare, produktutvecklare och formgivare har genom tiderna studerat naturens processer när de utvecklar nya produkter. Fortfarande används naturens genialiska design, t.ex. undersökte man kardborrens vidhäftningsförmåga för att utveckla kardborrband till rymdräkter. Den s.k. *lotuseffekten* – förmågan att avstöta vatten från bladen som vissa växter har – utnyttjas inom den moderna nanotekniken och har resulterat i fönster som tvättar sig själv.



*Daggkåpans trattliknande form samlar upp morgondaggen. Kan denna eller liknade växter inspirerat människan till att samla vatten på liknande sätt?*



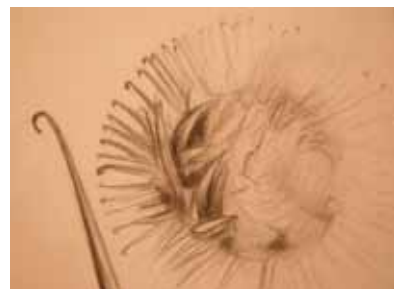
*Något måste väl människor från förr funderat över när de såg skaldjurens gripklor?*



*Kan fågels bonas starka konstruktion, byggt av små spåda pinnar inspirerat stenåldersmänniskan till något? Kanske korgflätning? Under forntiden gjorde människor korgar och fiskmjärddar av sammanflätade mjuka och sega träslag, t.ex. vide eller björk.*



*Inspiration till borrh och skruv kanske kommer från snäckors spiralliknande uppbyggnad?*



*Kardborrens bakar har inspirerat till kardborrband.*